

Deelnemen aan de waarheid Muzisch onderzoek als weg naar een participerend bewustzijn

Peter Rombouts

Mag ik jouw vraag dansen? Want als ik dans word ik even jou. En als ik jou dans, voel ik je. En als ik je voel kan ik met je meebewegen. En als ik met je meebeweeg kan ik er voor je zijn, al is het maar voor even. En als ik er voor je ben, kan ik je laten gaan. We zijn even samen de vraag.

Als praktijkonderzoeker neem je *waar*. Je observeert, je reflecteert, je bevraagt, je neemt op, je noteert, je analyseert, je controleert, je intervineert, je fragmenteert, je divergeert, je convergeert. Als onderzoeker zoek je naar dat wat waar is, met een zekere mate van waarschijnlijkheid. Met name in een tijd van fake news is de vraag naar wat waar is aan de orde van de dag. Maar neem je als onderzoeker ook zelf deel aan die waarheid? Participeer je erin? En mag dat? Of is dat juist niet de bedoeling en dien je afstand en objectiviteit te bewaren om de waarheid niet te kleuren met persoonlijke vooronderstellingen die uit het verleden komen? In mijn muzisch onderzoek ben ik op zoek naar een positie van de onderzoeker die volledig in zijn of haar onderzoek stapt en tegelijkertijd zijn of haar vooronderstellingen niet leidend laat zijn. Onderzoek vanuit een 'tegenwoordigheid van geest' omdat veel van onze praktijkvraagstukken in organisaties vast lijken te zitten in 'oud denken', win/verlies politiek en hiërarchische gezagspatronen (Senge in het voorwoord in het boek *Over dialoog*, 2018). Ik doe mijn onderzoek aan de hand van dansinterventies in organisaties. Interventies waarin ik werk aan vragen van organisaties zelf, door ze te onderzoeken; door er een dans van te maken. In dit artikel reflecteer ik op de vraag: Hoe kan je als praktijkonderzoeker waarnemen zonder bemiddeling van oude gedachten en bestaande denkbeelden of referentiekaders, om te komen tot antwoorden op praktijkvragen die er nu toe doen? Of is dit een zoektocht naar het onmogelijke?

Het probleem van vooronderstellingen

Deze vragen gelden niet alleen voor de onderzoeker maar voor ons allemaal, in welke rol dan ook. Als professional, als ouder, als buur, als vriend, als coach, als kind, als geliefde. In elke rol die we aannemen geven we betekenis en nemen we *waar*. Het probleem is echter dat dit geven en nemen in ons denken niet van elkaar gescheiden wordt. De betekenis die we geven aan dingen nemen we voor 'waar' aan. Er is een bekend experiment waarin door prof. Robert Rosenthal (1968) op basis van een intelligentietest leerlingen werden aangemerkt als 'veelbelovend' en dat er van hen opmerkelijke resultaten te verwachten vielen. Rosenthal gaf vervolgens – los van de uitkomst van de test – volledig willekeurig namen van 'high potentials' aan de leraar. In wekelijkheid dus een willekeurige selectie uit alle leerlingen. Achteraf deed hij nogmaals een intelligentietest en de als veelbelovend aangemerkte leerlingen scoorden aanzienlijk beter dan de overige leerlingen. De veelbelovende leerlingen hadden meer vordering gemaakt. De vooronderstelling van de leraar bleek de waarheid te worden omdat zijn vooronderstelling, veelal onbewust, zijn waarneming kleurde en daarmee ook zijn acties. Vooronderstellingen kleuren en vermengen zich met onze waarneming en denken en we hebben dat niet door. Dit is het eerste probleem. Vooronderstellingen komen voor uit onze gedachten en hier ligt een tweede probleem. Gedachte is de verleden tijd van denken en we vermengen onze gedachten uit het verleden met het waarnemen in het nu (Bohm, 2018). Omdat dit vermengt zonder dat we het door hebben, zijn we geneigd alleen te bevestigen en zelfs te verdedigen wat we al wisten. Ons oude denken is een soort filter op het nu. Maar wat als het oude denken

niet meer klopt? Hoe komen we dan bij een tegenwoordigheid van geest die zich niet laat overheersen door oude denkbeelden en vooronderstellingen?

Als we problemen willen oplossen met dezelfde gedachten als waarmee we ze creëren, ontstaan er juist meer.

-David Bohm

In natuurwetenschappelijk onderzoek proberen we vooronderstellingen zoveel mogelijk buiten spel te zetten. We willen objectief meten en weten en zo natuurverschijnselen begrijpen. De onderzoeker als fotocamera of spiegel die alleen maar vastlegt en verbanden legt over 'hoe het is'. Hij of zij dient afstand te bewaren en objectief te zijn om de waarheid te vinden via strenge wetenschappelijke methodes. Ten onrechte is deze natuurwetenschappelijke manier van onderzoek ook doorgedrongen tot de sociale- en geesteswetenschappen en dit is problematisch omdat hier niet alles te meten is. Deze naturalistisch instrumentele manier van onderzoek haalt de ziel uit de relatie en uit de mens en daar is het de onderzoeker in de sociale- en geesteswetenschappen nou net om te doen. De oplossing van kwalitatief sociaal wetenschappelijk onderzoek is de weg van het expliciteren van de vooronderstellingen, ervaringen, gevoelens, concepten en inzichten van de onderzoeker in relatie met het onderzoeksveld (Patton, 2002). In veel onderzoeksvormen stapt de onderzoeker in zijn of haar onderzoeksveld (denk bijvoorbeeld aan antropologie waarbij de onderzoeker

een tijd lang onderdeel wordt van het gekozen onderzoeksveld) en beschrijft zijn of haar vooronderstellingen, relaties en innerlijke gedachten- en gevoelsprocessen ten opzichte van en in relatie tot het onderzoeksveld. In tegenstelling tot het voorgaande gaat mijn zoektocht over een positie om ook in de sociale wetenschappen te proberen vooronderstellingen niet leidend te laten zijn. Ik tracht nog een derde mogelijkheid te vinden: een tegenwoordigheid van geest. Een mogelijkheid van instappen waarbij je je vooronderstellingen niet alleen expliciteert maar even uitstelt om zo zuiver mogelijk te kunnen waarnemen waar het nu over gaat, zonder een toevlucht te nemen naar de wereld van het objectieve instrumentele meten.

Deelnemen zonder begrip

De filosoof Gadamer (2014) geeft een belangrijk aanknopingspunt. Hij verzet zich tegen de opvatting dat kennis en de waarheid alleen te bereiken is via streng wetenschappelijke methodes en heeft het over 'Verstehen': "Direct deelhebben aan het leven, zonder theoretische bemiddeling van begrip" en geeft interpretatie in zijn hermeneutiek een centrale rol in het kennen van de waarheid. Dit wekt mijn interesse: deelnemen zonder theoretische bemiddeling van begrip. Maar hoe doe je dat dan: erinstappen terwijl je je vooronderstellingen aan de kant zet én deelneemt zonder bemiddeling van begrip?

De dominantie van de natuurwetenschappelijke manier van kijken heeft in onze huidige tijd een verregaand geloof doen ontstaan dat er zoiets bestaat als een unieke waarheid (Bohm, 2018). Velen proberen deze vervolgens te claimen: 'zo is het nu eenmaal!' of 'zo werkt het hier'. Een veelvoorkomend

probleem bij religies. De ander mag dan niet mee doen en je vraagt de ander te gehoorzamen naar jouw waarheid. Volgens fysicus David Bohm is dit een weg die leidt naar fragmentatie (niet het geheel zien), uitsluiting en een vergroting van de problemen in de maatschappij. Dit idee dienen we als eerste op te geven.

Bohm ziet vervolgens een andere weg: een collectieve weg. Een weg waarin we toegang vinden tot een onzichtbare, onbewuste en collectieve laag van betekenisgeving die aanwezig is onder elke vorm van sociale relatie, samenwerking en samenleving. Voor hem is de waarheid daar te vinden. 'We zullen de waarheid nooit vinden tenzij de algemene betekenis coherent is'. En hij vervolgt: 'Betekenisgeving zal coherent moeten zijn als we de waarheid willen zien of deel willen nemen aan de waarheid.' Anders gezegd 'hoe het is' komt voort uit een gezamenlijk proces van deelnemen dat kloppend is met het hier-en-nu. We weten en voelen gezamenlijk dat iets is zoals het is, dat het klopt.

Ik werk met een toezichthouder in de zorg. De vraag is: "Als toezichthouder willen we niet alleen controleren maar ook een betekenisvolle bijdrage leveren. Maar we worden niet zo gezien. Hoe kunnen we duidelijk maken dat we er voor de zorg zijn en niet tegen?" Ik stel voor het te dansen. Na de dans verwoord ik het zo: "In de dans ervoer ik dat er ruimte nodig is voor dingen die 'de dans ontspringen', vrije ruimte waar je niet aankomt omdat het gevuld is met liefde. Als toezichthouder blijf je daar weg en dien je te dragen dat je daar niet aan komt, hoe pijnlijk ook." Men slaakt een zucht van opluchting: "Dit is het precies".

Dit komen tot een coherente betekenisgeving is heel iets anders dan dat we het allemaal eens zijn met elkaar vanuit een onderhandelingsproces met verschillende meningen en interpretaties. Dit zijn vaak vastgeroeste meningen en betekenisgeving uit het verleden die worden opgelegd aan het heden. Oude verhalen die mogelijk niet meer kloppen in het nu, maar wel met hand en tand worden verdedigd. Het antwoord uit de dans van de toezichthouder was alles behalve het gewenste en het verwachte antwoord. In veel maatschappelijke en organisatievraagstukken is dit een belangrijk probleem. We zijn het vaak niet eens over wat nu eigenlijk het probleem is en al helemaal niet over wat de oplossing zou moeten zijn. De meningen en ideeën vliegen je om de oren en vaak treden er dan machtsprocessen in werking. De meerderheid bepaalt uiteindelijk, of degenen met de grootste mond. Hier is er geen sprake van een echte gedeelde participerende waarheidsvinding die coherent is met het heden. De populariteit van bijvoorbeeld deep democracy getuigt van het feit dat er wel behoefte is aan andere modellen van denken en waarnemen. In deep democracy wordt het standpunt van de minderheid toegevoegd aan het standpunt van de meerderheid (Kramer, 2014). Meer inclusie is een mooie manier om verschillende stemmen te laten horen. Maar dit gaat niet ver genoeg. Het start namelijk bij de dichotomie tussen overeenkomst en verschil. De verschillen moeten optimaal worden benut en diversiteit worden omarmd is het devies, maar volgens Bohm moeten we een laag dieper gaan dan de laag van de 'standpunten'. Een laag waarin we werken vanuit een participerende bron. Niet toewerken naar inclusie, maar vanuit inclusie. Niet toewerken naar overeenstemming maar vanuit een overeenstemming. Niet toewerken naar een collectief

denken maar vanuit het collectief denken. Bohm noemt dit een 'participerend bewustzijn'. Een bron van gedachten en gevoelens die niet individueel is, maar collectief. Een bron waarin we een waarheid collectief ervaren en verstaan, zonder deze te claimen. Waar gedachtestromen onafhankelijk van individuen kunnen ontstaan en waar je toegang toe kan krijgen. Gedachtestromen die echt 'anders denken' kunnen mobiliseren in plaats van het herhalen van gedachten en vooronderstellingen die uit het verleden komen. Gedachtestromen die ons oprecht kunnen verbazen, verrassen, veranderen en ontroeren. En hier komt de spreekwoordelijke aap uit de mouw: je komt daar als onderzoeker alleen door zelf deel te nemen.

Mijn muzisch onderzoek gaat over het komen tot dit participierend bewustzijn in organisatiecontexten met complexe vraagstukken. Zou muzisch werken en muzisch onderzoek een manier zijn om voorbij ons denken te komen én geheel in te stappen? De muzen leiden je namelijk even weg van het 'normale denken' en je vooronderstellingen. Ze verlaten even de spreektaal, nodigen uit tot 'Verstehen' (Van Rosmalen, 2016) en creëren een afstand tot het eigen denken en een nabijheid tot een gedeelde ervaring van collectieve ontroering waarin veel verborgen impliciete kennis (Polanyi, 1966) aanwezig is. Wellicht is dit wel een mogelijke eigenschap van muzisch onderzoek - dat we voorbij gaan aan ons individuele denken en waarnemen vanuit een participierend bewustzijn. In dit artikel deel ik graag mijn zoektocht naar dit participierend bewustzijn als vorm van actie-onderzoek in organisaties.

Mijn zoektocht naar participierend bewustzijn

Ik dans in organisaties. Ik dans vragen en problemen van mensen op individueel, team, organisatie en maatschappelijk niveau. Dit is mijn manier om muzisch onderzoek te doen waarin ik praktijkvragen onderzoek door ze te dansen in diezelfde praktijk, met de mensen die erover gaan. Als vorm van actieonderzoek dus, want de dans is ook een interventie. Inhoudelijk wil ik dan zo weinig mogelijk vooraf weten van de vraag of het probleem. Hoe meer ik weet en mijn denken de tijd geef, hoe meer ik mijn eigen vooronderstellingen activeer en dat wil ik nu juist tot een minimum beperken. Gedurende mijn muzische onderzoek heb ik zo'n vijftig dansinterventies gedaan bij onder andere mediators, organisatieprofessionals in overheid, zorg en onderwijs, directeuren, toezichthouders, coaches, trainers en duurzaamheidsconsultants. Hieronder beschrijf ik een drietal werkingen die ik heb ontdekt in mijn zoektocht door het doen van dansinterventies: mensen er heen brengen, beginner zijn met ervaring en je uitspreken.

Mensen er heen brengen

Er zitten zestien professionals van verschillende organisaties in een kring rond mij. We werken rond complexe samenwerkingsvraagstukken. Ik ben gevraagd met de groep te werken rond de vraag: hoe neem je jezelf mee in samenwerkingen? Er is één lege stoel die rechts van mij staat. Ik zorg dat ik alle namen uit mijn hoofd weet en heet iedereen één voor één bij naam welkom. Na zo'n zes namen ontstaat er een opwindning in de groep. Woorden van ongeloof als 'hoe doet hij dat?' en 'dit lijkt wel mindfuck' hoor ik

door de zaal terwijl ik de ronde afmaak. Er ontstaat een gevoel van opwindning en ook ik kom in die energie. Vervolgens vertel ik wat we gaan doen: "ik mag een aantal van jullie de mogelijkheid geven om een vraag in te brengen waarna ik deze zal vertalen in dans. Niets moet daarin. Alles is goed. Als je naast me komt zitten zal ik je niet vragen om hier in de kring te gaan staan, je mag gewoon blijven zitten. Als ik een vraag dans weet ik nooit wat er opkomt, maar alles wat opkomt als impuls volg ik precies zoals het komt en neem ik uiterst serieus. Bewegingen lijken een binnenkant en buitenkant te hebben. Ik voel de binnenkant, maar ik kan mezelf niet zien. Ik zal af en toe aan jullie vragen wat je waarneemt in mijn bewegingen aan de buitenkant. Het kan zijn dat je voelt dat je mee wilt doen in de beweging. Je bent ten alle tijden uitgenodigd om die impuls te volgen... Wie mag ik als eerste uitnodigen?" Het blijft vervolgens stil. Wel een minuut blijft het stil en ik kijk niemand aan. Vervolgens zegt Jacob (fictieve naam): "ik wil wel". "Ja, Jacob" zeg ik en ik nodig hem uit om op de lege stoel naast mij te komen.

Welke weg leg ik hier af en wat is nu de werking? Het begint met de namen. Dit is een manier om mensen uit te nodigen en mee te nemen. Zoals een goed boek of goed verhaal begint met een goede zin, die meteen de aandacht grijpt. Goede sprekers beginnen vaak direct met pakkende zin uit een verhaal. Het zet even alle spelregels op z'n kop, er ontstaat een idee van magie en mensen komen helemaal in het hier-en-nu. Voor mij zijn het de namen en de performatieve daad van iedereen bij namen welkom te heten. In die zin heeft

mijn werk de kenmerken van een spel. Volgens De Ronde (2015) zijn de definiërende eigenschappen van een spel dat het boeit en verleidt tot deelname, het een eigen wereld met eigen regels scheidt en het verloop altijd ongewis is. Ze zitten vanaf de start op het puntje van hun stoel. Het gebeurt in het hier en nu. Het is geen vooraf voorbereid verhaal. We gaan iets bijzonders mee-maken. De ronde met de namen, hoe eenvoudig ook, lijkt de werking te hebben van overrompeling en verwondering die direct iets aankondigt: er gaat iets bijzonders gebeuren en we stappen in een nieuwe wereld met eigen regels. Vervolgens de uitgebreide uitleg – de instructie – van wat er gaat gebeuren. De spanning naar 'het wonder' bouwt zich op en tegelijkertijd creëert het veiligheid. Ook de momenten van stilte geven ruimte en tijd zodat mensen bij zichzelf kunnen voelen hoe ver ze mee willen gaan en of ze zelfs een vraag zouden willen inbrengen. Steeds benadruk ik de vrijheid die er is voor elke reactie, elk gevoel en elke gedachte. Voor Bohm is het creëren van een lege vrije ruimte essentieel om te komen tot het participerende bewustzijn. In mijn ervaring is dit balanceren. De keren dat ik te weinig inleiding gaf schrokken sommige mensen en gingen ze op slot: "wat gebeurt hier?!" en bij teveel uitleg leek het alsof ik mijzelf aan het indekken was en alsof er iets heel gevaarlijks zou gaan gebeuren. Het verloor dan iedere vorm van speelsheid. Hoe de instructie wordt gegeven is van veel factoren afhankelijk: de ruimte, de tijd, de groep (sgrootte), de stemming. Wat werkt in de ene situatie werkt niet in de andere en het is 'een dans' op zichzelf.

Kondig aan dat er iets gaat gebeuren dat voorbij gaat aan 'het normale' en doe dit op een bijzondere wijze: door even iets te spelen, iets te maken of performatief iedereen welkom te heten. Zoek vervolgens naar de balans in de instructie die veiligheid en speelsheid combineert.

Beginner zijn met ervaring

Jacob vindt het spannend, zegt hij en hij krijgt het heel warm. Ik zit gewoon naast hem. Kijk af en toe naar hem, maar zeg nog niets. "Zal ik mijn vraag vertellen" zegt hij een vanuit het ongemak dat ik niet de leiding neem. "Graag" antwoord ik en hij begint te vertellen. "Ik weet dat er zoiets is als werken vanuit gevoel en vanuit de wil, maar ik kom er niet bij. Ik blijf altijd rationeel en tot op zekere hoogte afstandelijk in samenwerkingsprocessen". Ik luister naar hem en kijk naar hem: z'n ogen, z'n handen, z'n benen. "En wat zou jouw vraag zijn?" vraag ik hem. Hij antwoordt: "Hoe krijg ik verbinding met mijn gevoel in mijn werk." Ik vraag geen achtergrondinformatie en vraag of ik zijn vraag mag omzetten in beweging. "Graag" antwoordt hij. Ik heb op dat moment nog geen idee waar het over gaat. Ik sta op loop naar het midden van de kring...

Als onderzoeker stel ik hier, in het gesprek met Jacob, al mijn gedachten uit. Ik probeer geen oude gedachten toe te laten, geen antwoord te vinden, zelfs niets te zoeken. Luisteren, alleen luisteren, alsof ik elk woord voor de allereerste keer in mijn leven hoor. Al mijn denken in de tegenwoordige tijd te laten plaatsvinden. Ik luister niet naar

de inhoud. De inhoud speelt op de achtergrond en geldt eerder als decor voor het non-verbale: de manier waarop iemand zit, beweegt, de manier waarop iemand kijkt. Steeds stel ik uit en sta mezelf toe nog niets te hoeven weten, nog geen antwoord te hoeven hebben. Ik zoek geen aanknopingspunten voor de dans, geen randvoorwaarden voor de volgende stap. Dan sta ik op en laat mijn lichaam bewegen. Ook hier geldt: het gewoon laten komen. Het enige vertrouwen dat ik heb is dat alles wat er gebeurt informatie in zich draagt, maar dat we er nu nog geen kloppend verhaal van hoeven te construeren. Uitstellen, uitstellen, uitstellen. Zolang ik uitstel is er ruimte voor mensen om erin te stappen en mee te doen en het mee te maken.

Ik ben op een makersdriedaagse. Drie dagen lang werken met kunstenaars met als doel: maken om te maken. Op de tweede dag werk ik met twee anderen met beweging als makersvorm. Ik kan mijn onderzoekende drang niet helemaal onderdrukken en stel voor om om de beurt een thema te dansen. Ik breng het eerste thema in en de andere twee maken prachtige bewegingen in een minutenlange dans. Opeens vraag ik me iets af. Bewegen ze vanuit een voorbedacht concept en beelden ze het uit of ontstaat het in het moment van de beweging zelf? En hoe zit dat bij mij? Ik breng het ter sprake en ze bevestigen het, ze beelden een idee uit. Vervolgens besluiten we het verschil te onderzoeken: iets uitbeelden of de beweging te laten ontstaan in het moment zelf. Nu wordt het verschil voor ons alle drie heel duidelijk. Wanneer de beweging in het moment mag ontstaan laat je de mogelijkheid open om zelf

totaal verrast te worden door wat er komt. Het is in de beweging heel duidelijk te zien dat de danser onderzoekt, open is en vrij van zijn of haar eigen vooronderstellingen. Daarnaast heeft het een heel andere kwaliteit en schoonheid. Het één is niet beter dan het andere, maar in mijn onderzoek naar het participerende bewustzijn lijkt het uitstellen van het maken van een gedachte over een vraag of probleem essentieel om de waarheid de kans te geven om participierend te worden.

Als onderzoeker voel ik me soms kinderlijk verwonderd en dat is in organisatiecontexten een kwetsbare positie. Ik zeg vaak dat ik geen idee heb waar het over gaat. Soms komt er helemaal geen samenhangend verhaal of antwoord en dan kies ik er rond-uit voor dat te zeggen en er niet alsnog een antwoord te 'maken'. Dit is risicovol. Het risico zit erin dat mensen het jou en zichzelf niet toestaan: "waar gaat dit over?" of "hier hebben we je niet voor ingehuurd", "dit is niets voor mij". Het vraagt bereidheid van iedereen om deel te hebben aan de zoektocht en de tijd nemen en afstemmen lijken voorwaarden om de ruimte open te laten.

Iedere keer is de eerste keer en vertrouw op de ervaring dat er altijd iets van waarde ontstaat. Creëer randvoorwaarden en ruimte om elkaar toe te staan uit te stellen.

Je uitspreken

Ik laat mijn lijf het werk doen. Na een minuut bewegen – ik loop, ik balanceer, ik keer mijn rug naar iemand, ik ga naast iemand staan, sluit mijn ogen, mijn han-

den trillen – ga ik terug zitten en kom even terug in mezelf. Ik pendel tussen 'in de dans zijn' en mijn rol in het hier en nu. Ik heb geen idee waar het vandaan komt, maar ik zeg de zin: "Kan je ermee leven dat je ongelooflijk veel voelt?" Jacob slaat direct zijn handen voor zijn ogen en begint te huilen. Als een bliksemschicht hem totaal onverwachts raakt. "Als je zoveel voelt heb je je hoofd nodig om voor jezelf te zorgen anders is het teveel om te dragen. Het is een manier om te zorgen voor jezelf maar wellicht ben je gaan geloven in het verhaal dat je alleen maar rationeel bent en niet bij je gevoel kan. Dat verhaal is waar geworden voor je." Ik kijk rond me in de groep en er heerst een algemene sfeer van instemming. Anderen bevestigen dat ze de gevoeligheid van Jacob al gezien hadden. Ik vraag een aantal reacties uit de groep en een aantal mensen zeggen dingen die raak zijn, die precies kloppen. Zijn zorg voor zichzelf was in ons allemaal aanwezig. Het inzicht dat we in complexe samenwerkingsvraagstukken voor onszelf moeten zorgen was van ons allemaal. Er is een gezamenlijke ruimte gecreëerd van waaruit we spreken en komen tot een diepgaand inzicht waar de persoonlijke vraag van Jacob als een opening fungeerde. We stapten uit het verhaal dat het in professionele contexten vandaag de dag zo nodig is dat we onze kwetsbaarheid moeten inzetten. Er ontstond een nieuw verhaal: we zijn bij aanvang heel kwetsbaar als mens en hebben mechanismen nodig om onszelf te beschermen. We zijn alleen vergeten dat we kwetsbaar zijn.

Als onderzoeker vind ik dit het moeilijkste punt. De dans zegt hier alles en mijn kunstenaarshart zegt dat het na de dans klaar is.

De dans spreekt zich uit en heeft waarde op zichzelf en dient niet uitgelegd te worden, zoals een goed gedicht niet uitgelegd moet worden omdat het dan de essentie en schoonheid verliest. De omstanders hebben het gevoeld, hebben meegedaan, zijn geraakt op wat voor manier dan ook. De vraagbrenger heeft het ook gevoeld en gezien en ik als onderzoeker heb het in mijn lijf gevoeld. Mijn denken, voelen en mijn lichaam is er even helemaal 'in' geweest. Voor een moment verlies ik mijzelf in de beweging. Het pendelen van de dans naar mijn rol als begeleider en onderzoeker is een beweging van terug in mijzelf komen en wat ik vaak noem: 'terug op woord komen'. Want ik hecht eraan ook de stap naar gesproken taal terug te zetten, er iets over te zeggen, ook woorden te geven. Woorden brengen ons terug naar ons denken. "Pendelen tussen spelen en spreken zodat het muzische spel nooit ver weg raakt", zegt Van Rosmalen (2016).

Woorden hebben bovendien de kracht om als anker te dienen, nieuwe taal te ontwikkelen en bestaande verhalen zoals "ik kan niet bij mijn gevoel" te vervangen door nieuwe verhalen: zoals in de casus met Jacob: "ik voel ongelooflijk veel en moet voor mijzelf zorgen".

Als onderzoeker heb ik op het moment van het uitspreken van zo'n zin geen idee of de zin klopt bij de ervaring die we net hebben gehad en op dat moment is dat ook niet belangrijk. Ik probeer niemand te helpen, alleen te onderzoeken. Als een gedeelde ervaring 'dat het klopt' ontstaat is dat onbeschrijfelijk. Dat het van ons allemaal blijkt te zijn. Dat we een gedeelde onbeschrijfelijke ervaring hebben en dat dit wáár is raakt iedereen. Het heeft zeggingskracht. Deze zeggingskracht gaat verder dan woorden. In de beweging gaat alles en

iedereen meedoen. Niet allen iedereen die aanwezig is maar ook de dingen in de ruimte: een streep op de vloer, een geluid van een vogel op de achtergrond, muziek die klinkt in de ruimte ernaast, een klok die op hol slaat (echt gebeurd), het tikken van iemands voet, een lege stoel in de hoek van de ruimte. Ook de dingen spreken zich uit. Dit gezamenlijke verstaan van de zeggingskracht is niet vanzelfsprekend: mensen willen begrijpen en niet iedereen begrijpt de dans en hoe de dingen spreken: lost in translation. Er is iets gebeurd, maar wat eigenlijk? Er gezamenlijk woorden aan geven is van belang om samen terug te keren uit 'de onderwereld'. Vaak zijn de woorden de aanleiding voor een volgende dans en zo gaat het onderzoek in gezamenlijkheid al pendelend tussen woord en spel verder.

Gedurende mijn onderzoek ben ik preciezer geworden in het onderscheiden vanuit welke bron of plek ik spreek en dit ook te expliciteren. Praat ik uit de vervoering van de dans, uit mijn rol als onderzoeker/begeleider, namens iets of iemand of vanuit mijn hoofd in de vorm van al eerder gevormde gedachten en kennis? Heel vaak hoor ik mezelf zinnen zeggen die ik als mijzelf nooit zou zeggen, ze komen niet van mij en toch komen ze uit mijn mond. Ze worden gegeven. Het is, in contact met het participerende bewustzijn, voor iedereen haarfijn helder vanuit welke 'plek' iemand spreekt. Dit geldt niet alleen voor mij als onderzoeker maar ook voor iedereen die het mee-maakt. Ik laat ruimte voor iedereen om aanwezig te zijn vanuit welke plek of bron dan ook. Aanwezigheid vanuit afstand tot en met volledig jezelf verliezen. Of je nu blijft zitten op je stoel, wegloopt uit de ruimte, mee komt in de beweging, wel of geen vraag inbrengt, vanuit iedere positie is het mogelijk om

vanuit verschillende bronnen deel te nemen. Maar als je er allemaal bent en alle bronnen toelaat wordt het direct duidelijk vanuit welke bron iemand spreekt. Je hoort of iemand advies geeft vanuit een eerder idee of dat hij of zij spreekt vanuit het participatieve bewustzijn¹ dat in essentie oneindig gelaagd en divers lijkt te zijn. Er ontstaat gelaagdheid in de interactie. Zonder theoretische verhandeling zijn we allemaal meegenomen in een andere taal, zijn we veel preciezer en zuiverder in onze waarneming en voorzien we 'de waarheid' van laagjes, nuances en betekenis. Niets komt tegenover elkaar te staan of spreekt elkaar tegen, elke bron is goed en elke positie toegestaan.

Alles spreekt en heeft zeggingskracht als je ernaar luistert. Wees duidelijk met elkaar van waaruit je spreekt.

Mijn zoektocht naar participerende vormen van onderzoeken, maken en interveniëren is nog lang niet af, sterker nog, het voelt pas alsof ik het topje van een veel dieperliggende ijsberg heb aangeraakt. Momenten waarin onderzoek volledig participatief wordt en ik als onderzoeker slechts één van de onderzoekers word met de mensen rondom mij, is voor mij een belangrijke opgave in een tijd die vraagt om zelfsturing, andere vormen van democratie en totaal nieuwe generatieve oplossingen voor complexe vraagstukken die we blijkbaar met ons denken vanuit het verleden niet kunnen oplossen. Voor mij is muzisch onderzoek een belangrijke weg omdat deze een tegenwoordigheid van geest toelaat die je even wegvoert van oude herhalende gedachten. Het muzische laat

je instappen, verleidt je mee te doen als een spel, roept de openheid op om beginner te zijn en vraagt om de dingen te laten spreken vanuit het luisteren naar zeggingskracht met een gelaagde waarneming en interactie.

Nu terug naar de vraag of het mogelijk is om in te stappen, je vooronderstellingen op te schorten en een tegenwoordigheid van geest de ruimte te geven. Ik wil hier geen claim doen op de waarheid maar kan zeggen dat ik, vanuit mijn ervaring in het doen van deze interventies, het maximale in mijn mogelijkheden als onderzoeker aanboor om deel te nemen én voorbij de vooronderstellingen in mijn denken te komen. En belangrijker nog: dat ik de ervaring heb gedeeld met velen, dat we allemaal onderzoeker worden en toegang krijgen tot een gemeenschappelijke bron die omvattender is dan ons individuele denken. Vanuit de dans zeg ik – niet omdat het waar is, maar omdat we het gezamenlijk hebben ervaren: het is mogelijk om deel te nemen aan een grotere gedachtestroom die voorbij het individuele denken gaat. We laten begrip niet bemiddelen, maar het fysieke, het gevoel en denken in het moment van nu roepen een tegenwoordigheid van geest op. Elk ding, elke beweging, elk woord, elke gedachte, elk gevoel laat dan een deel oplichten van de waarheid waar we allemaal deel aan hebben als we onszelf toestaan te luisteren met meer dan onze gedachten alleen.

Literatuur

Bohm, D. (2018) *Over dialoog. Helder denken en communiceren*. Uitgeverij Ten Have, Utrecht.

Gadamer, H. (2014) *Waarheid en Methode. Hoofdpijnen van een filosofische hermeneutiek*. Mark Wildschut, Amsterdam en Uitgeverij Vantilt, Nijmegen

Patton, Quinn, M. (2002) *Qualitative Research en Evaluation Methods*. Sage Publications, Inc, Thousand Oaks.

Polanyi, M. (1966) *The Tacit Dimension*. Garden City, New York: Double Day

Robertson, R., Jacobsen, J. (1968) *Pygmalion in the classroom*. The Urban Review, Volume 3, pp 16–20

Ronde, M.A. de (2015). *Speelruimte voor ervaring en reflectie. Een praktijkgericht onderzoek naar het gebruik van spel in begeleidingssituaties*. Delft: Elburon

Rosmalen, B. (2016) *Muzische Professionalisering. Publieke waarden in professioneel handelen*. Uitgeverij IJzer, Utrecht.

Scharmer, O. (2011) *Theorie U. Leiding vanuit de toekomst die zich aandient*. Christofoor, Zeist

¹ Ook wel *Presencing Field* genoemd door Scharmer (2011)